

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

CONCEPT, FEATURES AND PURPOSE OF THE INSTITUTE OF INDIVIDUAL INSOLVENCY IN UKRAINE

Тимошенко О.А., к.ю.н., доцент,
професор кафедри права

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

Сольський В.С., аспірант кафедри права

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

У статті досліджено актуальну проблему становлення та функціонування інституту банкрутства фізичної особи в Україні, що повноцінно запрацював із прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства (КУзПБ) у 2019 році.

Методологічну основу дослідження склав комплексний аналіз наукових доктрин вітчизняних вчених, порівняльно-правовий аналіз норм чинного законодавства та релевантної судової практики Верховного Суду України.

У ході дослідження виявлено суттєві термінологічні розбіжності, як у науковій літературі, так і в чинному законодавстві щодо співвідношення понять «неплатоспроможність», «неспроможність» і «банкрутство». Встановлено, що неплатоспроможність є економіко-правовим станом, який може передувати банкрутству – судовій процедурі з відповідними правовими наслідками. Проаналізовано підстави для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, визначені у ст. 115 КУзПБ, та наголошено на ключовій ролі судової практики у тлумаченні їх невичерпного переліку та концепції «загрози неплатоспроможності», що підтверджує проборжникову спрямованість інституту. Виявлено також термінологічні неточності в структурі самого Кодексу, що створюють правову невизначеність. На основі проведеного аналізу запропоновано авторське визначення банкрутства фізичної особи як процедури врегулювання боргів такої особи через ліквідацію її майнових активів після офіційного визнання її банкрутом. Аргументовано, що головне призначення інституту полягає не в покаранні боржника, а у створенні правового механізму для збалансування інтересів боржника та кредиторів. Через аналіз рішень Верховного Суду України визначено ключові цілі інституту: реструктуризація боргових зобов'язань, зняття з добросовісного боржника тягаря надмірних боргів та забезпечення справедливого задоволення вимог кредиторів.

Зроблено висновок, що інститут банкрутства фізичної особи є системою норм, спрямованою на відновлення платоспроможності або цивільзоване врегулювання боргів, сприяючи економічному відновленню боржника та стабільності суспільних відносин. Підкреслено вирішальну роль судової практики у заповненні законодавчих прогалин та формуванні єдиних підходів до правозастосування.

Ключові слова: банкрутство фізичної особи, інститут банкрутства, процедура банкрутства фізичної особи, ознаки банкрутства, призначення банкрутства, неплатоспроможність, боржник, кредитор.

The article examines the current issue of the formation and functioning of the institution of individual bankruptcy in Ukraine, which became fully operational with the adoption of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures in 2019.

The methodological basis of the study is a comprehensive analysis of the scientific doctrines of domestic scholars, a comparative legal analysis of the provisions of current legislation, and relevant case law of the Supreme Court of Ukraine.

In the course of the research, significant terminological discrepancies were identified both in the scientific literature and in current legislation regarding the correlation among the terms “insolvency”, “inability to pay” and “bankruptcy”. It was established that insolvency is an economic and legal condition that may precede bankruptcy – a court procedure with corresponding legal consequences. The grounds for initiating insolvency proceedings, as defined in Article 115 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, were analyzed, with emphasis placed on the crucial role of judicial practice in interpreting their non-exhaustive list and the concept of a “threat of insolvency”, which confirms the debtor-oriented nature of that legal institution. Terminological inconsistencies within the structure of the Code itself were also identified, creating legal uncertainty.

Based on the conducted analysis, the authors propose an original definition of individual bankruptcy as a debt settlement procedure for an individual through the liquidation of their assets following their official recognition as bankrupt.

The authors conclude that the institution of individual bankruptcy (insolvency) should be understood as a system of legal norms regulating procedures aimed at restoring a debtor's solvency or declaring them bankrupt, with the aim of protecting the rights of creditors and the debtor. It is argued that the main purpose of the institution of individual insolvency lies not in punishing the debtor, but in ensuring the rights of creditors and creating a mechanism for the debtor's financial recovery. Additionally, the decisive role of judicial practice in filling legislative gaps and forming unified approaches to law enforcement is highlighted.

Key words: individual bankruptcy, bankruptcy institute, individual bankruptcy procedure, features of bankruptcy, purpose of bankruptcy, insolvency, debtor, creditor.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена відсутністю єдиного чіткого підходу до визначення поняття банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи та його ознак, що призводить до неоднозначності у правозастосуванні, суперечливості судової практики та різного трактування цього явища суб'єктами правовідносин.

На сьогодні банкрутство та неплатоспроможність виступають ключовими термінами у сфері фінансового регулювання, які визначають стан суб'єкта господарювання або фізичної особи, що не здатні виконувати свої грошові зобов'язання. Вони відображають не лише індивідуальні проблеми, а й ширші виклики для економіки загалом.

В Україні інститут банкрутства фізичних осіб остаточно запрацював лише з прийняттям у 2019 році Кодексу

України з процедур банкрутства, тому його практичне застосування ще формується, а законодавство потребує вдосконалення.

В той же час, відсутність єдиного чіткого підходу до визначення поняття банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи та його ознак призводить до неоднозначності у правозастосуванні, суперечливості судової практики та різного трактування цього явища суб'єктами правовідносин. Це й визначає актуальність теми даного дослідження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття та характерних ознак неплатоспроможності фізичної особи присвячені праці багатьох відомих вітчизняних вчених, серед яких О. М. Бірюков, О. М. Борейко, І. В. Булижін, І. А. Бутирська, В. В. Капускін, Р. Б. Поляков, В. В. Радзивілюк, І. Є. Рибка, Л. В. Хомко,

А. В. Яновицька та інші. Проте, серед них відсутній єдиний підхід до визначення таких термінів як «неплатоспроможність», «неспроможність» і «банкрутство» та їх характерних ознак. А це, у свою чергу, породжує дискусії стосовно самого призначення інституту банкрутства фізичної особи в Україні.

Мета статті полягає в порівнянні різних підходів до визначення поняття банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи, проаналізувати притаманні йому характерні ознаки та на основі цього визначити призначення інституту банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поняття банкрутства є характерним для сучасних ринкових відносин. Воно відображає неспроможність фізичної особи або підприємства (установи, організації) виконати зобов'язання перед кредиторами, зокрема щодо оплати товарів, робіт і послуг, а також здійснити обов'язкові платежі до бюджету та позабюджетних фондів.

Сам термін «банкрутство» своїм корінням сягає середньовічних міст Італії, де в той час активно розвивалися фінансові відносини, і походить від латинського виразу «*bankus ruptus*», що українською означає «зламана лава», яку використовували торговці або обмінники валют. Вважається, що клієнти, які ставали банкрутами, перевертали або ламали свої лави на знак протесту [3, с. 55].

Сьогодні законодавці різних країн світу одночасно застосовують поняття банкрутства та неплатоспроможності. В англійській та французькій правових системах неплатоспроможність визначається як нестача у боржника швидколіквідних активів, тобто тих, які можна швидко перетворити на гроші. У Німеччині ж, крім критерію неплатоспроможності, використовується також поняття «надлишкова заборгованість» (неоплатність), що є додатковою підставою для провадження у справі про банкрутство та слугує для вибору конкретної процедури – ліквідаційної або реабілітаційної [19, с. 32].

Згідно з Українською загальною енциклопедією 1930-х років, банкрутство в Україні розумілося як неспроможність особи розрахуватися з боргами через їх перевищення над наявним майном. Для врегулювання таких випадків передбачалася спеціальна державна процедура під наглядом суду, відома як «конкурс». У її рамках здійснювалися виплати кредиторам банкрута відповідно до встановлених норм, а сам боржник позбавлявся права розпорядження своїми активами [18, с. 238].

В Україні термін «конкурсне право» як окрема правова категорія з'явився на початку 2000-х років. За словами О. Бірюкова, ця назва відображає змагальну природу відповідних юридичних процедур. Він визначає «конкурсне право» як систему правових норм, спрямованих на врегулювання проблем заборгованості приватних осіб. Це здійснюється через процедуру реорганізації діяльності неплатоспроможної особи з метою відновлення її платоспроможності або через процедуру ліквідації майна боржника після офіційного визнання його банкрутом [1, с. 21].

Слід мати на увазі, що діюче законодавство України на сьогодні не містить поняття «конкурс» або «конкурсний процес». Таким чином, ці терміни використовуються переважно в наукових дослідженнях.

О. М. Борейко звертає увагу на факт практичного вживання термінів «неспроможність» і «банкрутство» для опису одного й того ж юридичного феномену. Зазначена термінологічна заміна зумовлена впливом законодавства та судової практики англomовних юрисдикцій, де ці поняття є омонімами. На сьогодні питання про семантичну ідентичність категорій «неспроможність» і «банкрутство» залишається дискусійним. Попри законодавче трактування їх як синонімів, дослідниця вважає подібний підхід до їхнього вживання не цілком обґрунтованим [2, с. 11].

У працях вітчизняних науковців присутні різні підходи до таких понять, як «неплатоспроможність», «неспроможність» і «банкрутство». У межах обраної тематики визначення ознак неплатоспроможності є одним із перших кроків, що дозволяє відмежувати це поняття від суміжних термінів.

В. В. Капустін виділяє три основні підходи до визначення поняття «неспроможність»:

1. Неспроможність – це неможливість боржника повністю виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами та здійснити обов'язкові платежі. Вона може бути заявлена самим боржником або визнана арбітражним судом, що веде до застосування процедури зовнішнього управління з метою відновлення платоспроможності. Банкрутство ж у цьому контексті розглядається як стан, що спричиняє конкурсне провадження для пропорційного задоволення вимог кредиторів у межах наявних активів боржника.

2. Терміни «банкрутство» та «неспроможність» є взаємозамінними та використовуються як синоніми.

3) Банкрутство трактується як виключно кримінально-правове явище, яке значною мірою зумовлене цивільно-правовою неспроможністю [5, с. 167].

О. М. Борейко зазначає, що поняття «неспроможність» має цивільно-правовий характер і означає засвідчену судом абсолютну неплатоспроможність боржника. Натомість «банкрутство» визначається як неспроможність боржника відновити платоспроможність та виконати судово визнані вимоги кредиторів, що веде до застосування ліквідаційної процедури. Таким чином, критерій неплатоспроможності є ключовим фактором при визначенні процедури банкрутства, яка застосовується до боржника у межах розгляду відповідної справи [2, с. 11].

Р. Б. Поляков проводить диференціацію відносин банкрутства залежно від виду боржника, характеру, призначення, змісту майнового елемента та сфери дії, на основі чого виділяє такі їх ознаки:

1. Ці відносини виникають з моменту відкриття справи про банкрутство та закінчуються її закриттям.

2. В основі цих відносин лежить неплатоспроможність (зупинення поточних платежів) або її загроза.

3. Ці відносини носять публічний характер.

4. Має місце єдиний спільний боржник (у нашому випадку це фізична особа).

5. З іншого боку, у відносинах бере участь необмежена кількість кредиторів, усіх яких об'єднує спільний правовий зв'язок із боржником у вигляді грошових вимог або претензій до боржника.

6. У випадках, передбачених законом, у відносинах банкрутства беруть участь й інші процесуальні фігури (арбітражний керуючий, сторона спору у відокремленому провадженні тощо).

7. Відносини банкрутства стосуються всього майна боржника (права, обов'язки, законні інтереси), зокрема питань його поповнення, обліку, контролю, збереження та реалізації.

8. Ці відносини спрямовані на спільне (конкурсне) погашення (задоволення, врегулювання) грошових вимог усіх кредиторів.

9. При правовому регулюванні відносин банкрутства має місце переплетення (інтерференція) матеріальних та процесуальних норм, а застосування комплексу процесуальних і матеріальних норм права інших галузей здійснюється через призму особливостей відносин банкрутства.

10. Дія цих відносин обмежена простором України і лише за певних умов можливе їх функціонування на території іншої держави [8, с. 73].

Далі, завдяки виділеним ознакам, Р. Б. Поляков формулює наступне поняття відносин банкрутства: це відносини, безпосередньо пов'язані зі справою про банкрутство; які носять публічний характер; суб'єктами яких виступа-

ють одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (у нашому випадку це фізична особа) та необмежене коло кредиторів, які мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм [8, с. 73].

І. Є. Рибка виділяла три специфічні ознаки, які характеризують неплатоспроможність фізичної особи у цивільному праві відповідно до чинної на той момент редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»:

1. Характер грошових зобов'язань фізичної особи – нездатність виконати грошові зобов'язання перед кредиторами, що виникли внаслідок ведення підприємницької діяльності, а також неспроможність здійснити обов'язкові платежі, за винятком зобов'язань, пов'язаних з заподіянням шкоди здоров'ю або життю громадян, вимогами щодо аліментів і інших особистих вимог.

2. Розмір грошових вимог кредиторів до фізичної особи – сукупно становлять не менше трьохсот розмірів мінімальних заробітних плат.

3. Строк несплати зобов'язань – нездатність виконати вимоги кредиторів з моменту настання встановленого терміну для виконання зобов'язань до ухвалення господарським судом рішення про визнання фізичної особи банкрутом та відкриття процедури ліквідації [16, с. 63].

Варто відзначити, що на даний час Кодекс України з процедур банкрутства (КУЗПБ) не містить вимог про мінімальний розмір грошових вимог кредиторів до фізичної особи.

Неплатоспроможність фізичної особи може бути викликана різноманітними обставинами, що поділяються на зовнішні (економічна криза, інфляція) та внутрішні (неправильне управління фінансами, невдалі інвестиції, надмірне кредитування, втрата роботи, хвороба тощо). Як сам боржник, так і держава, фінансові установи та інші кредитори зацікавлені у відновленні його платоспроможності для повернення до активної економічної діяльності, включаючи сплату податків. Однак слід підкреслити, що процедура відновлення платоспроможності фізичних осіб розрахована на підтримку добросовісних боржників, які об'єктивно не мають можливості виконати свої фінансові зобов'язання та перебувають у критичному фінансовому стані [7, с. 25].

Зважаючи на це, ключовим етапом є встановлення ознак, які свідчать про наявність у фізичної особи стану неплатоспроможності та її об'єктивної нездатності задовольнити вимоги кредиторів. Аналізуючи це питання важливо також враховувати відповідну нормативно-правову базу.

Відповідно до статті 1 КУЗПБ, термін «неплатоспроможність» трактується як неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених цим Кодексом [6].

Водночас поняття «банкрутство» у тій же ст. 1 КУЗПБ означає визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника [6].

У випадку з фізичними особами поняття банкрутства часто пов'язують із можливістю списання непогашених боргів після завершення відповідної процедури. Іншими словами, фізична особа може бути звільнена від своїх фінансових зобов'язань. Проте для юридичних осіб така

опція є неможливою. Якщо компанія не здатна задовольнити вимоги кредиторів, застосовується процедура ліквідації, що призводить до припинення її діяльності як юридичної особи.

Окремого визначення банкрутства фізичної особи КУЗПБ не містить. Однак, базуючись на його основних положеннях, пропонуємо надати наступне визначення терміну банкрутства фізичної особи – це процедура врегулювання боргів такої фізичної особи через ліквідацію її майнових активів після офіційного визнання її банкрутом.

У Книзі п'ятій КУЗПБ, яка іменована «Відновлення платоспроможності фізичної особи», розглядаються питання банкрутства фізичних осіб. Однак одразу помітні неточності в термінології, на які вдало звертає увагу І. А. Бутирська. По-перше, на відміну від попереднього Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», назва нового Кодексу не повністю відображає його зміст. У назві КУЗПБ йдеться лише про «процедури банкрутства», без згадки про відновлення платоспроможності боржника [4, с. 90].

Можна припустити, що відновлювальні процедури є частиною процесу банкрутства, однак Кодекс не містить чіткого визначення поняття «процедури банкрутства» і майже не використовує цей термін. Натомість у статті 6 КУЗПБ йдеться про «судові процедури, які застосовуються щодо боржника». Стаття 9, яка має назву «Оскарження судових рішень у процедурі банкрутства», не містить ані визначення цього поняття, ані пояснення його змісту. Водночас у статті 33 КУЗПБ з'являється інший термін – «процедури відновлення платоспроможності», що використовується, наприклад, у пункті 9 частини 1: «Саморегулівна організація арбітражних керуючих: здійснює інформування суспільства про практику та проблемні питання у процедурах відновлення платоспроможності» [6].

По-друге, аналогічна проблема простежується й у назві Книги п'ятої КУЗПБ. Вона містить згадку лише про відновлення платоспроможності фізичної особи, але не враховує аспект визнання її банкрутом. Було б логічніше і термінологічно коректніше назвати цю Книгу за аналогією з попереднім Законом про банкрутство – «Відновлення платоспроможності фізичної особи або визнання її банкрутом». Така назва точніше відображала б її зміст. Книга п'ята встановлює спеціальне правове регулювання процедур банкрутства щодо фізичних осіб. У випадках, коли певні питання не врегульовані цією частиною Кодексу, слід звертатися до загальних положень КУЗПБ. Однак виникає питання: що робити, якщо деякі аспекти не врегульовані Книгою п'ятою повністю? Чи можна застосовувати аналогію закону або використовувати норми інших частин КУЗПБ? Чіткої відповіді немає. Через відносно невелику кількість судових справ щодо відновлення платоспроможності фізичних осіб у господарських судах наразі відсутній єдиний підхід до вирішення багатьох спірних питань. Це створює труднощі як для судової практики, так і для боржників та кредиторів, які стикаються з процедурою банкрутства фізичної особи [4, с. 90].

Різнорічні погляди на термінологію інституту банкрутства призводять до того, що дослідники виділяють різні його характерні риси. Однак, незважаючи на це, в літературі існують ознаки, які дозволяють чітко розмежувати поняття неплатоспроможності, банкрутства та конкурсного процесу.

До ознак неплатоспроможності відносять природу фінансових зобов'язань, початковий розмір грошових претензій, незаперечний характер вимог, період невиконання платіжних зобов'язань та факт ініціювання виконавчого провадження [15, с. 17].

Характерними ознаками банкрутства є наступні:

1. Застосування інституту банкрутства обмежується сферою здійснення господарської діяльності, зокрема підприємництва.

2. Компетенція щодо встановлення факту банкрутства належить виключно господарським судам України.

3. Зміст банкрутства – неспроможність суб'єкта господарювання в повному обсязі виконати свої грошові зобов'язання (неплатоспроможність), що зумовлена перевищенням суми боргових зобов'язань боржника над вартістю його активів (критерій абсолютної неплатоспроможності).

4. Неплатоспроможність повинна мати перманентний характер, тобто не підлягати відновленню навіть після вжиття господарським судом усіх передбачених законодавством заходів [17, с. 160].

Однак більш сучасний підхід до ідентифікації ознак базується на концепції конкурсного права. Тому основними характеристиками правовідносин, спрямованих на врегулювання проблем заборгованості, є такі:

1. Об'єктом правового регулювання відповідними нормативно-правовими актами виступає стійка неплатоспроможність.

2. Передбачені законодавством процедури поширюються на кредиторів, чий зобов'язання виникли до ініціювання судового провадження або початку процедури поза-судового врегулювання заборгованості.

3. Ключовою юридичною подією в судовому процесі є констатація факту банкрутства особи [1, с. 31].

Аналізуючи ці поняття, можна дійти висновку, що неплатоспроможність є початковим етапом, який може призвести до банкрутства. Інакше кажучи, неплатоспроможна особа ще має шанс відновити своє фінансове становище, тоді як банкрутство для юридичних осіб означає ліквідацію з відповідною процедурою розподілу активів, а для фізичних осіб – застосування механізму погашення боргів.

З огляду на те, що банкрутство для фізичних осіб є заключною фазою провадження, що передбачає часткове звільнення від боргових зобов'язань, слід повернутися до визначення та характерних ознак стану неплатоспроможності. Констатація наявності такого стану є необхідною передумовою для ініціювання судового провадження у справі.

Стаття 115 КУЗПБ визначає наступний перелік підстав для ініціювання провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, які є ознаками її неплатоспроможності:

1) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;

2) у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними;

3) наявні ознаки загрози неплатоспроможності [6].

Аналіз положень Кодексу України з процедур банкрутства не дає однозначної відповіді на питання щодо необхідності наявності всієї сукупності ознак неплатоспроможності фізичної особи для відкриття провадження у відповідній справі. Однак, згідно з усталеною судовою практикою, підтвердженою, зокрема, Постановою Верховного Суду від 29.07.2021 у справі №909/1028/20, де в результаті тлумачення частини другої статті 115 КУЗПБ із застосуванням філологічного та логічного способів інтерпретації судді прийшли до висновку, що з огляду на вжиття законодавцем словосполучення «інші обставини» перелік підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи не є вичерпним. Для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи достатньо навіть однієї або більше однієї підстави у будь-яких комбінаціях наведених у частині другій статті 115 КУЗПБ [10].

Верховний Суд у своїх рішеннях обґрунтовує необхідність надання доказів потенційної нездатності боржника

виконати вимоги кредиторів для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність на підставі загрози такої неплатоспроможності. У Постанові від 16.11.2022 у справі № 917/1604/21 зазначається, що при ініціюванні справи про неплатоспроможність фізичної особи наявність простроченої заборгованості чи можливість невиконання грошових зобов'язань найближчим часом (загроза неплатоспроможності) має підтверджуватися доказами у відповідному обсязі, виходячи з правової природи правовідносин між боржником та кредитором [13].

У підсумку, відкритий перелік підстав для ініціювання провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачений КУЗПБ, підтверджує його проборжникову спрямованість, оскільки надає боржникам широкі можливості для звернення до суду. Водночас, через відсутність однозначного тлумачення окремих положень, важливу роль відіграє судова практика, яка надає додаткові роз'яснення щодо норм, що регулюють відкриття провадження. У кожній конкретній справі суд, досліджуючи подані докази, оцінюватиме, чи свідчать вони про наявність ознак неплатоспроможності боржника або про реальну загрозу його нездатності задовольнити вимоги кредиторів у майбутньому.

Як ми вже зазначали раніше, Кодекс України з процедур банкрутства регламентує умови та порядок відновлення платоспроможності боржників, як фізичних осіб, так і фізичних осіб – підприємців, в порядку, визначеному цим Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням особливостей, встановлених Книгою п'ятою [6]. Верховний Суд у своїй Постанові від 23.05.2023 у справі № 910/5369/21 акцентує увагу на тому, що відповідно до норм КУЗПБ кожна судова процедура у справі про банкрутство (неплатоспроможність) має своє завдання та мету, а їх запровадження має здійснюватися із дотриманням правил (наявності визначених КУЗПБ для цього умов) переходу від однієї судової процедури до наступної [14].

Розглядаючи практику Верховного Суду у справах про банкрутство можемо виділити наступні ключові моменти, які визначають призначення правового інституту неплатоспроможності фізичної особи в Україні:

1. У своїй Постанові від 10.09.2020 у справі № 902/227/20 Верховний Суд прийшов до висновку, що метою законодавця при введенні процедури банкрутства фізичних осіб було створення правового механізму, який дозволить фізичній особі – боржнику реструктурувати свої боргові зобов'язання та перевести їх з іноземної валюти у національну валюту України, для унеможливлення негайної реалізації житла фізичних осіб, переданого в іпотеку банкам за валютними кредитами. Отже, така процедура є спеціальною та має застосовуватися переважно щодо інших процедур звернення стягнення на іпотечне майно у випадку ініціювання боржником провадження у справі про банкрутство [9].

2. Постановою від 22.09.2021 у справі № 910/6639/20 передбачено, що з огляду на мету та цілі КУЗПБ інститут неплатоспроможності фізичних осіб призначений для зняття з боржника – фізичної особи тягаря боргів, які мають значний розмір та не можуть бути погашені за рахунок поточних доходів та належного цій особі майна. Правове регулювання відносин, що виникають між боржником та іншими учасниками справи про неплатоспроможність, має на меті поетапно створити для боржника – фізичної особи найбільш сприятливі умови для погашення боргів шляхом їх реструктуризації, а при нерезультативності таких заходів – забезпечити ефективний механізм продажу активів боржника [12].

3. У Постанові від 09.09.2021 у справі № 916/4644/15 Верховний Суд наголосив, що на відміну від позовного провадження, призначенням якого є визначення та задоволення індивідуальних вимог кредиторів, провадження у справі про банкрутство має за мету задоволення сукуп-

ності вимог кредиторів неплатоспроможного боржника, а у разі можливості такого задоволення – відновлення платоспроможності боржника. При цьому обов'язковим завданням провадження у справі про банкрутство є справедливе задоволення усієї сукупності кредиторів. Досягнення цієї мети є можливим у разі гарантування: 1) охорони інтересів кредиторів від протизаконних дій інших кредиторів; 2) охорони інтересів кредиторів від недобросовісних дій боржника; 3) охорони боржника від протизаконних дій кредиторів [11].

Слід нагадати, що використання процедур банкрутства є можливим лише у випадку, коли нездатність виконати боргові зобов'язання зумовлена певними об'єктивними обставинами, що вказують на стан неплатоспроможності боржника. Натомість, у разі встановлення факту навмисного ухилення боржника від виконання взятих на себе зобов'язань, фізична особа втрачає право на застосування процедури банкрутства.

Таким чином, метою інституту банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи є створення правового механізму, який дозволяє боржнику законним шляхом вирішити проблему надмірної заборгованості, зменшити фінансовий тиск і отримати можливість економічного відновлення. Цей інститут формує баланс між захистом прав боржника та інтересами кредиторів, забезпечуючи цивілізоване вирішення проблеми банкрутства та сприяючи стабільності економічних відносин у суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що під інститутом банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи слід розуміти систему юридичних норм, що регулюють процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом з метою захисту прав кредиторів та боржника.

Кодекс України з процедур банкрутства не дає окремого визначення банкрутства фізичної особи, проте його основні положення дозволяють нам запропонувати наступне визначення цього терміну – це процедура врегулювання боргів такої фізичної особи через ліквідацію її майнових активів після офіційного визнання її банкрутом.

Різні підходи до термінології інституту банкрутства зумовлюють виділення дослідниками його специфічних рис. Незважаючи на це, в літературі окреслюються чіткі ознаки, що дозволяють розмежувати поняття неплатоспроможності, банкрутства та конкурсного процесу. До ключових ознак неплатоспроможності належать природа фінансових зобов'язань, початковий розмір грошових претензій, незаперечний характер вимог, тривалість невиконання платіжних зобов'язань та факт ініціювання виконавчого провадження.

Відкритий перелік підстав для ініціювання провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачений КУЗІПБ, підтверджує його проборжникову спрямованість, оскільки надає боржникам широкі можливості для звернення до суду. Водночас, через відсутність однозначного тлумачення окремих положень, важливу роль відіграє судова практика, яка надає додаткові роз'яснення щодо норм, що регулюють відкриття провадження. У кожній конкретній справі суд, досліджуючи подані докази, оцінюватиме, чи свідчать вони про наявність ознак неплатоспроможності боржника або про реальну загрозу його нездатності задовольнити вимоги кредиторів у майбутньому.

Загалом, основне призначення інституту неплатоспроможності фізичної особи в Україні полягає не у покаранні боржника, як це було в минулому, а у забезпеченні прав кредиторів та створенні механізму для відновлення фінансової стабільності боржника.

ЛІТЕРАТУРА

- Бірюков О. М. Конкурсне право. Алерта. Київ, 2020. 202 с.
- Борейко О. М. Неспроможність та банкрутство у цивільному праві України (основні положення та правова природа) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Борейко; кер. роботи О. С. Кізлова; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 19 с.
- Булижін І. В. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового й українського досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 17. Том 2. С. 55–58.
- Бутирська І. А. Банкрутство фізичних осіб: проблеми теорії та практики. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 89–95.
- Капустін В. В. Банкрутство: генезис, сутність і поняття в умовах сьогодення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 165–168.
- Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2019. № 19. С. 74.
- Омельчук К. В. Інструменти відновлення платоспроможності боржника фізичної особи в процедурі банкрутства: світовий та український досвід: курсова робота. Київ: НаУКМА, 2023. 57 с.
- Поляков Р. Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 63–73.
- Постанова Верховного Суду від 10.09.2020 у справі № 902/227/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91497711> (дата звернення: 01.05.2025).
- Постанова Верховного Суду від 29.07.2021 у справі № 909/1028/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812420> (дата звернення: 01.05.2025).
- Постанова Верховного Суду від 09.09.2021 у справі № 916/4644/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100884643> (дата звернення: 01.05.2025).
- Постанова Верховного Суду від 22.09.2021 у справі № 910/6639/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456026> (дата звернення: 01.05.2025).
- Постанова Верховного Суду від 16.11.2022 у справі № 917/1604/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107552445> (дата звернення: 01.05.2025).
- Постанова Верховного Суду від 23.05.2023 у справі № 910/5369/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111121967> (дата звернення: 01.05.2025).
- Правове регулювання банкрутства : підручник / за ред. Л. С. Сміяна. Київ : КНТ, 2009. 464 с.
- Рибка І. Є. Ознаки неплатоспроможності фізичної особи у цивільному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 18. Т. 2. С. 61–64.
- Тищик Б. Й., Сирко М. В. Вплив Цивільного кодексу Франції 1804 р. на правове регулювання цивільних відносин у Буковині та Галичині. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1 (7). С. 10–15.
- Українська Загальна Енциклопедія: Книга Знання. В 3-х т. Т. 1: А–Ж / Під гол. ред. І. Раковського. Львів; Станіславів; Коломия: Рідна школа, 1930. 676 с.
- Шапіро В. С., Турок Н. В. Заходи щодо запобігання банкрутства за національним та зарубіжним законодавством: порівняльно-правовий аспект. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 6. С. 31–34.